

De la terminologia botanică populară la terminologia botanică științifică

Viorica VELECICO

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

Abstract: Taking as a point of departure Eugenio Coseriu’s distinction between common lexicon and terminology, on one hand, and that between folk terminology and scientific terminology, on the other hand, I tried to present in this article a few relevant moments and aspects regarding the (rigorous and objective) historical attempt to separate the botanical scientific terminology from the botanical folk terminology. For that reason, I took advantage, once again, of Coseriu’s linguistic theory, since it takes into account the botanical terminology, too.

Keywords: *Coseriu, Linné, scientific terminology, folk terminology, botanical terminology.*

1. Eugeniu Coșeriu susține ideea studiului limbajului din perspectiva universalității culturii. Marele lingvist român situează lingvistica, prin comparație cu alte discipline umaniste, cel mai aproape de modul de a fi al omului [Coșeriu, *Lingvistica integrală*, 1996:164]. Studiul terminologiei dintr-o anumită limbă istorică este întotdeauna ancorat în cultură. Coșeriu apreciază că nu se vorbește numai cu ajutorul limbajului, ci și prin intermediul competenței extralingvistice, al cunoașterii lumii, al cunoașterii despre lucruri, cunoașterea lumii influențând expresia lingvistică. Astfel, terminologia populară a plantelor reflectă bogate cunoștințe atât despre plante, cât și despre credințele, superstițiile asociate acestora.

1.1. Este demn de semnalat că terminologia populară referitoare la botanică a stat și în atenția lui Eugeniu Coșeriu. Astfel, referindu-se chiar la distincția dintre «cunoașterea limbii/limbajului» și «cunoașterea lucrurilor», savantul făcea următoarea observație: „De fapt, nomenclaturile nu sunt cunoscute bine de către toți vorbitorii unei comunități lingvistice, ci numai de anumite grupuri (nu totdeauna aceleași); și, pe de altă parte, este întru totul posibil să știi bine o limbă și să nu știi, de exemplu, numele de flori sau de pești. Vorbitorul mediu se limitează de obicei la o desemnare generică (*acea floare*, în loc de *acea dalie*, *acel pește* în loc de *acel păstrân*) sau se conformează cu cunoașterea vagă atunci când este vorba de flori sau de pești, lăsând specialiștilor și cercetătorilor de botanică și de zoologie populară cunoașterea mai exactă a „lucrurilor” și a numelor lor.” [Coșeriu, 2000:253-254].

1.2. Remarca reflectă o convingerea lui Coșeriu, adică una potrivit căreia în terminologia botanică (și zoologică) populară întâlnim deja o cunoaștere preștiințifică, de natură empirică, ce operează o primă clasificare a realității extralingvistice. Ideea aceasta este susținută de Coșeriu și cu alte ocazii. Iată un alt exemplu: “Pero todo esto vale

también para las terminologías y nomenclaturas populares (terminologías de oficios, terminologías agrícolas, nomenclatura «del arado», nomenclatura «del caballo», etcétera, etc.), así como para las clasificaciones botánicas y zoológicas (en el nivel de las especies) contenidas en las tradiciones lingüísticas, ya que también éstas implican un saber tradicional de carácter no lingüístico. Es cierto que las clasificaciones populares pueden ser diferentes de las clasificaciones científicas; sin embargo, son una forma de la ciencia: no son, por ejemplo, estructuraciones «de la lengua española», sino clasificaciones «de la botánica y de la zoología populares españolas.» [Coseriu, 1977:98-99].

1.3. Totuși, cunoașterea elocutională de tip popular referitoare la plante nu este întotdeauna precisă, iar în cazul multor vorbitori ea este destul de vagă. De aceea, este nevoie în știință de clasificări riguroase, având la bază criterii obiective. În felul acesta se vedește în mod clar diferența dintre lexicul comun (sau vocabularul uzual) și lexicul specializat (adică terminologiile): “Para las ciencias y las técnicas las palabras son efectivamente los «substitutos» de las «cosas», es decir que, desde su punto de vista, la «significación» coincide con la «designación», lo que no ocurre en el lenguaje como tal. En efecto, las delimitaciones científicas y técnicas son delimitaciones en la realidad objetiva como tal (o aspiran a serlo), y no delimitaciones en la intuición de la realidad, como las estructuraciones lingüísticas. Por esta razón, las delimitaciones terminológicas son precisas, en relación con la realidad designada, y son delimitaciones definidas o definibles por criterios «objetivos», es decir, por rasgos que pertenecen a los objetos «reales» (aunque éstos puedan pertenecer a una realidad abstracta o imaginaria, como en las matemáticas).” [Coseriu, 1977:96-97]

Pornind de la aceste premise coșeriene, vom încerca în cele ce urmează să prezentăm câteva aspecte sau momente ale constituirii terminologiei botanice științifice, după desprinderea sa (fie și parțială) de terminologia botanică populară.

2. Terminologia unei discipline nu este o stare, ci un proces niciodată încheiat. În timpul perioadei de creare a unei discipline noi, formele lexicale, dar și semnificațiile aferente, sunt oarecum fluctuante: termeni mai noi sunt utilizați alături de alții deja consacrați sau chiar arhaici, împrumuturi circulă alături de formații autohtone, termeni simpli apar ca sinonime ale unor perifraze descriptive. În planul semantic poate persista o oarecare indeterminare, care permite reajustări, ajungându-se uneori până la întrebuintarea termenilor într-o accepție ușor diferită de aceea a autorului lor.

2.1. Pe măsura evoluției unei discipline, terminologia se fixează, stabilitatea ei depinzând de volumul de comunicare. Odată cu popularizarea ei, termenii trec în domeniul public și pot deveni elemente ale vocabularului uzual. Noile concepte, ca și invențiile materiale, se realizează pe baza unor realități tehnice sau științifice care le sunt anterioare: terminologi astronomice, de exemplu, s-a putut dezvolta plecându-se de la cunoștințele acumulate în astronomie, navigație și aviație.

2.2. În mod firesc, termenii proprii științelor ce servesc drept punct de plecare unor discipline noi vor fi integrați în terminologia acestora (chiar și un nespecialist poate identifica în vocabularul astronomic termeni provenind din aviație și astronomie). În afară de aceasta, unele discipline științifice de prestigiu influențează întreaga gândire a unei epoci, termenii lor cunoscând o largă difuzare. În zilele noastre informatica generează termeni care se folosesc în cele mai diverse discipline. În contextul difuzării, un termen va cunoaște o perioadă de lansare, apoi de extindere a folosirii lui în domeniul în care a apărut și în alte domenii, următoarea etapă fiind una de îmbogățire a sensului și, apoi, eventual, de pătrundere în vocabularul uzual.

3. Din cele mai vechi timpuri omul a cunoscut și a denumit plantele. Acestea erau folosite în alimentație, în scopuri medicale și în ritualurile magico-religioase. Desigur, la informații despre plante aveau acces vrăcii și liderii religioși. Academicianul Andrei Negru afirmă că procesul de formare și de îmbogățire a lexicului botanic, în special a nomenclaturii populare, s-a dezvoltat mai puternic după apariția scrisului (cca 30 de secole î.Hr.) [Negru, 2010:86].

În decursul evoluției nomenclaturii botanice, se pot identifica trei etape:

- (1) etapa botanicii antice (Hippokrates, Aristotel și Teophrastos, Dioskorides, Plinius);
- (2) etapa cărților cu ierburi sau a ierbariilor (secolele XV-XVII: Matthiolus, Lobelius, Lonicerus, Clusius, Peter, Bauhinus);
- (3) etapa inaugurată de Linné (clasificarea acestuia a fost precedată de contribuția lui Gaspar Bauhin, cu lucrarea *Pinax theatri botanici*, în 1596, în care a încercat să introducă sistemul binominal în nomenclatura botanică. Carl von Linné propune nomenclatura binară în limba latină (*Species Plantarum* – 1753, *Systema Naturae* – 1758).

Linné a fixat principiile nomenclaturale care au catalizat dezvoltarea sistematiei în științele naturale, iar ideile sale continuă să fie fundamentul din care s-a dezvoltat terminologia botanică științifică. Printre ideile sale, se numără obligativitatea utilizării latinei în clasificările botanice științifice. Astfel, se impune latinizarea tuturor termenilor care sunt considerați nume de plante și crearea de noi nume doar în funcție de regulile gramaticale ale latinei, dar și prioritatea numelui dat de primul cercetător.

În acord cu principiile lui Linné, Ioan Milică [2010:77-87] arată că trăsăturile terminologiei botanice științifice sunt următoarele:

- sistematicitatea;
- specificitatea nomenclaturală (din care rezultă că fiecare domeniu de cercetare științifică are necesități denominative specifice);
- precizia denominativă (condiție esențială în terminologia botanică științifică, potrivit căreia un termen botanic științific va indica cât mai clar posibil proprietățile lucrului pe care îl reprezintă; Carl von Linné recomanda chiar ca numele de gen să reflecte caracteristicile esențiale ale plantelor, adică să nu existe denumiri comune cu cele din zoologie și mineralogie și să nu se preia în botanică denumiri din medicină – mai ales din anatomie și patologie);
- stabilitatea terminologică;
- economia și eufonia (care presupuneau că în nomenclatura botanică trebuie evitate denumirile mai lungi, precum și denumirile dizgrațioase).

Eforturile lui Linné de a ordona denumirile de plante se confruntau cu faptul că în lucrările altor botaniști denumirile erau preluate după bunul plac și după propriul mod de a gândi al fiecăruia, ceea ce ducea la situația ca aceeași plantă să capete denumiri științifice diferite în lucrări diferite, fără posibilitatea vreunui control [Váczy, Ardelean, Bartók, 1999:1-60]. Linné impune un sistem cu totul nou, în care numărul de specii cunoscute de naturalist se reduce la 5666, de la 10.000 de specii care se cunoșteau în perioada respectivă. Acesta optează pentru clasificarea artificială care pornește de la un caracter comun, de natură morfologică și ajunge, pe baza caracterelor individuale, la treapta cea mai de jos a clasificării, specia [Váczy, Ardelean, Bartók, 1999:52].

Denumirea științifică a suferit, de-a lungul timpului, un proces de uniformizare și standardizare, în acord cu principiul necesității unei denumiri precise și stabile, universal valabile pentru plante. Linné propune numirea binară a unei plante, prin trăsăturile care o deosebesc de celelalte plante, denumirea cu un singur termen latinesc a unităților superioare speciei (gen, familie), utilizarea unui substantiv pentru numele genului și a unui adjectiv pentru numele speciei, lungimea denumirii speciei sau a unei subunități de maximum 12 litere (în realitate existând și unele excepții). Sursele numelor genurilor au fost: cuvinte din limba greacă (rezultă din cărțile lui Teophrastos, sec. IV, î.Hr.), limba latină (cărțile lui Plinius, sec. 1 d.Hr.), nume create de alți botaniști sau chiar de Linné însuși, de la diferite nume proprii. Ca o consecință a schimbărilor survenite în urma intervenției lui Linné în domeniul terminologiei botanice științifice, denumirile vechi ale plantelor nu mai sunt folosite sau sunt tolerate ca denumiri secundare.

După denumirea latină urmează numele celui care a descoperit și a creat pentru știință un taxon [Váczy, Ardelean, Bartók, 1999:53]. Natura fiind caracterizată prin ordine, Linné se apropie de idealul restabilirii ordinii, rezolvându-se astfel multe probleme și evitându-se confuziile generate de fenomenul plurinomialității. Pentru fiecare limbă mai există și o denumire națională și o denumire populară. Denumirile de plante în limbile naționale pot fi considerate denumiri științifice dacă sunt îndeplinite criteriile unui proces denominativ științific, un nume corespunzându-i numai unei specii [Negru, 2010:88]. Pe lângă denumirea științifică în limba latină și în limba națională mai există denumirile populare ale plantelor. Prin urmare, există o nomenclatură botanică internațională, o nomenclatură botanică națională și o nomenclatură botanică populară.

4. Andrei Negru prezintă în articolul său [2010:89-90] un sistem de principii și modalități de unificare și standardizare a nomenclaturii botanice științifice în limba română:

- *principiul necesității denumirii românești specifice fiecărui taxon intrafamilial și fiecărei specii*: pentru nomenclatura botanică națională o problemă o constituie lipsa denumirilor în limba maternă a genurilor și a speciilor de plante, fiind o situație frecventă nu numai în literatura științifică și didactică, ci și populară.
- *principiul unicității denumirii românești pentru fiecare gen și specie*, aceasta deoarece prezența denumirilor românești sinonime sau omonime ale genurilor și speciilor de plante conduc la situații de confuzie.
- *principiul uninominalității denumirilor genurilor*: presupune evitarea situațiilor de confuzie generate de prezența denumirilor omonime și sinonime, de prezența metaforelor compuse cu sau fără animate.
- *principiul binominalității denumirii speciei*: deoarece denumirile populare românești ale speciilor de plante constituie un ansamblu de elemente foarte eterogene din punctul de vedere al etimologiei, structurii lexicale, valorii semantice, aceste denumiri nu indică nici apartenența generică a plantei respective, nici particularitățile morfo-biologice caracteristice speciei date fiind deseori sinonime sau omonime.
- *principiul persistenței semnificației numelui complementar latinesc al speciei*: prevede păstrarea semnificației originare a numelui complementar latinesc.

Același autor indică modalitățile prin care aceste principii pot fi implementate:

- obligativitatea menționării, în circulația uzuală scrisă științifică și neștiințifică a denumirii latinești alături de denumirea românească: *Trifolium palustre* – Trifoi palustru;
- atribuirea denumirii românești unice fiecărui gen și fiecărei specii prin traducere, adaptarea numelui latin sau selectarea din nomenclatura populară (magnolia);
- acordarea priorității denumirii generice prin forme de singular: *mur* în loc de *mure*, *mărgelușă* în loc de *mărgelușe* și *toporaș* în loc de *toporași*;
- excluderea denumirilor generice prin animate cu semantism dizgrațios, dezonorant: *păsărică* și *păduchberniță*;
- excluderea denumirilor generice exprimate prin metafore compuse formate numai din cuvinte animate sau din inanimate și animate unite prin liniuță: *Coadă-calului*, *Limba-boului*, *Colțunul-doamnei*; aceste denumiri sunt acceptabile doar pentru o singură specie din același gen (*Coadă-calului* numai pentru *Equisetum arvense*);
- utilizarea termenilor științifici românești, preluarea din latină a numelui complementar al speciei: *palustru* în loc de *de-baltă*, *parvișlor* în loc de *cu-flori-mici*, *latișolin* în loc de *cu-frunză-lată* [Negru, 2010:89-90].

Andrei Negru precizează că analiza retrospectivă a criteriilor și modalităților de selectare și utilizare a denumirilor botanice românești efectuate în multe lucrări din domeniu evidențiază faptul că nomenclatura botanică națională se confruntă cu multiple situații de impas. El consideră că majoritatea genurilor și speciilor de plante nu au denumire în limba maternă sau prezintă situații de omonimie, sinonimie, ceea ce duce la imprecizie denominativă. Toate aceste situații conduc la haos în nomenclatura botanică românească. Confuziile pot avea consecințe grave asupra oamenilor și aici este vorba de faptul că planta «coada-calului» are o singură denumire în limba română, dar, în realitate există opt specii, din care numai una are particularități medicinale, iar trei specii sunt plante otrăvitoare. Adeseori, aceste specii otrăvitoare sunt culese și utilizate în scopuri curative. Botaniștii din țările europene sunt foarte conștienți de valoarea și rolul nomenclaturii botanice naționale în dezvoltarea culturii generale a poporului respectiv și au contribuit esențial la formarea, utilizarea, dezvoltarea și popularizarea nomenclaturii botanice științifice naționale.

5. În ceea ce privește terminologia botanică românească, Dumitru Bejan [Bejan, 1991:236] susține că există nomenclatura științifică a plantelor și nomenclatura populară, existând o opoziție între nomenclatura latină internațională și nomenclatura populară. În cazul nomenclaturii botanice românești, specialiștii botaniști și lingviști susțin necesitatea de a se delimita statutul nomenclaturii botanice în: nomenclatura botanică științifică internațională, nomenclatura botanică științifică națională și nomenclatura botanică populară. Botaniștii din alte țări europene au reușit să-și rezolve cu succes problemele similare, prin urmare un asemenea demers este posibil și în cazul nomenclaturii botanice științifice naționale românești.

6. În concluzie, se poate spune că lexiconul indică tipurile de relații care au existat între diferite culturi. Numărul cuvintelor dintr-o limbă este infinit, vocabularul fiind un sistem deschis, pentru că aspectele realității care trebuie desemnate sunt infinite. Fără

îndoială, studiile asupra terminologiei reprezintă contribuții ale lingvisticii la etnografie și la istoria culturii nonlingvistice.

BIBLIOGRAFIE

- Bejan, Dumitru, 1991. *Nume românești de plante*, Editura Dacia, Cluj-Napoca.
- Coseriu, Eugenio, 1977. *Principios de sémantica estructural*, Editorial Gredos, Madrid.
- Coseriu, Eugenio, 1977. *Introducción al estudio estructural del léxico*, in Eugenio Coseriu, *Principios de sémantica estructural*, Editorial Gredos, Madrid, pp. 98-99.
- Coșeriu, Eugeniu, 2000. *Lección de lingvistică generală*, traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, cuvânt înainte de Mircea Borcilă, Editura Arc, Chișinău.
- Coșeriu, Eugeniu, 1996. *Lingvistica integrală*, Interviu realizat de Nicolae Saramandu, Editura Fundației Culturale Române, București.
- Milică, Ioan, 2010. *Modele naive și modele savante în reprezentarea lingvistică a realității: denumirile de plante*, în „Limba română” (Chișinău), anul XX, nr. 11-12, pp. 77-87.
- Negru, Andrei, 2010. *Principiile și modalitățile de unificare și standardizare a nomenclaturii botanice românești*, în „Akademos”, nr. 1, pp. 86-90.
- Váczy, Kálmán; Ardelean, Aurel; Bartók, Katalin, 1999. *Carl Linné (1707-1778). Viață, operă, destăinuri*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca.